

Ivana Holzbachová

J. L. FISCHER A STRUKTURALISMUS

Filozofie J. L. Fischera bývá někdy charakterizována jako filozofie strukturalistická. Je však nutno konstatovat, že pokud Fischer strukturalistou je, je strukturalistou zvláštního ražení. Tomu odpovídá jak způsob jeho filozofického vývoje, tak obsah jeho myšlení.

Pro nejstarší Fischerovy práce je příznačný subjektivismus především v oblasti poznání: razantně rozlišuje mezi objektivní skutečností, která je nám dána jen hypoteticky, a tím, co je pro nás skutečně prakticky, tj. obsahem našeho vědomí. Tím se jeho filozofie blíží pragmatismu a konvencionalismu a Fischer si toho byl také vědom. Později, se vzrůstem Fischerova zájmu o společnost a její řád, ustupuje subjektivisticky chápaná problematika poznání do pozadí. A i když nikdy nezmizí docela, umožní tato změna důrazu ve Fischerově díle alespoň to, že myšlenka řádovosti a skladebnosti nebude zpochybněna na první pohled.

Se svým počátečním vývojem se Fischer vyrovnává v Základech poznání (Praha 1931), kde sám upozorňuje na rozpor mezi subjektivismem knihy Filozofie, její podstata a problémy a skladebnou filozofií, ke které se jeho zájem obrací nyní. Vysvětluje svůj původní subjektivismus svým temperamentem a snahou zapojit se do budování společnosti. Pragmatismus, ke kterému se tehdy Fischer klonil, však podle jeho nynějšího názoru ústí v chaos a podstatou Fischerova filozofického snažení spojeného s budováním skladebné filozofie je řád.¹

V rozhovoru uveřejněném u příležitosti jeho pětasedmdesátin ve Sborníku práci filozofické fakulty Brněnské univerzity líčí Fischer léta hledání nové poznávací koncepce; podle jeho slov mu nakonec z pragmatismu zůstalo pouze vědomí nehotovosti pravdy.² Nicméně až na několik dílčích studií se Fischer k problematice subjektivnosti a objektivnosti poznání příliš nevracel. S přesunem zájmu ke skladebné filozofii se o typ

¹ Fischer, J. L.: *Základy poznání*. Praha 1931, s. 11—13.

² Fischer, J. L.: *O sobě a o filozofii*. SPFFBU 1970, B 17, s. 115.

problémů, které rozpracovával ve svém raném díle, přestal zajímat, nebo jej prostě mlčky obešel.

Přesun zájmu ke skladebné filozofii byl částečně i přesunem zájmu k vědě. Při pokusu o rozbor vědeckého poznávání skutečnosti bere Fischer v úvahu rozdíl mezi přírodovědným a společenskovědným poznáním. Snaží se sblížit jejich postupy, ale nikoli, jak bylo tehdy obvyklé, doporučením, aby společenské vědy adoptovaly metody přírodních věd. Naopak, u Fischera se setkáváme s kritikou mechanického redukcionismu, který připisuje přírodním vědám. Vyvrací notoricky opakované tvrzení, že společnost nelze vědecky poznat, protože je pohyblivá. Ukazuje, že přírodní vědy jsou postaveny před stejný problém a řeší jej buď vytvářením idealizovaných pojmů, nebo tím, že — jako např. relativistická fyzika — berou v úvahu faktor času.³ Předpokládá dokonce jasnozřivě, že společenské vědy poskytnou přírodním nové metody k řešení přírodovědeckých problémů. Podmínkou k tomu bude převrat ve vysvětlujícím modelu: nebude se vysvětlovat vyšší nižším, ale naopak nižší vyšším.⁴

Fischer odmítá naturalismus především proto, že naturalismus podle jeho názoru nemůže vysvětlit nové. Vznik nového je podle něho nevysvětlitelný. Teprve až nové jednou (a nevysvětlitelně) vznikne, je masově napodobováno. Teprve potom se také mohou uplatnit přírodní zákony, které jsou pouhým výrazem pro statistický průměr dění. Věda je má zkratkovitě zaznamenávat a umožňovat tak naši orientaci ve světě. Má tedy převážně instrumentální funkci. A instrumentální funkci Fischer připisuje koneckonců také filozofii.

To platí i pro vlastní Fischerovu filozofii. Fischer však zdůrazňuje, že on sám má jiné názory než klasická mechanistická věda a na ni navazující filozofie. Jeho pracovní hypotéza je založena na takových pojmech jako jsou „fakt“, „struktura“, „celek“, „vazba“, „hierarchie“ a „řád“.⁵

Podívejme se nyní na to, jak vypadá skutečnost zachycená v těchto pojmech.

Fischer chápe svět jako něco, v čem se z chaosu vytváří stále nový řád. I proto může říci, že přírodní zákony mají pouze statistický charakter.⁶ Podle Fischera se tvoření pokouší dospět k realizaci řádových forem.⁷ Zde nejsou Fischerovy úvahy dostatečně jasné. Zdá se, že předpokládá dynamický ideál nebo účel jednotlivých stupňů a forem vývoje, přičemž však tento ideál neexistuje někde mimo vyvíjející se skutečnost, nýbrž v ní samé a dokonce se v ní samé vyvíjí. Jde tu zřejmě o rozvoj určitých možností, které jsou v jednotlivých stupních obsaženy a které se do jisté míry přenášejí: Alespoň v tom smyslu, že nové možnosti — a nové stupně vývoje — mohou vznikat až poté, co se alespoň částečně naplní možnosti obsažené ve starších a nižších vývojových stupních.

³ Fischer, J. L.: *Über die Zukunft der europäischen Kultur*. München 1929, s. 52—53.

⁴ Fischer, J. L.: *Krise demokracie I*. Brno 1933, s. 12—13.

⁵ Fischer, J. L.: *Základy poznání*, s. 28.

⁶ Fischer, J. L.: *Über die Zukunft der europäischen Kultur*, s. 95—96.

⁷ Fischer, J. L.: *Budoucnost evropské kultury*. Praha 1928, s. 18.

V kontextu Fischerovy skladebné filozofie neměl výklad skutečnosti jako takové samostatnou úlohu, ale byl předstupněm nebo úvodem k výkladu společnosti, který je jádrem Fischerova funkcionalismu. Ten však, ačkoli nepostrádá dynamičnosti, vysvětluje ji příliš abstraktně a formálně.

Strukturní orientace jako orientace na dynamické a konkrétní pojetí skutečnosti je podle Fischera důležitá hlavně pro pochopení společnosti a kultury. Tam se tato orientace projevuje několika způsoby; vede však především ke zdůraznění spojitosti jednotlivých strukturních útvarů. Z hlediska teorie se zaměřuje na celostnost, heterogenost a vzájemnou nepřeložitelnost těchto útvarů. Z toho Fischerovi plyne požadavek, aby byla při jejich výkladu používána metoda přechodu od složitějšího k jednoduššímu. „Spojitost těchto útvarů je právě celostní a celostnými zřeteli je určován i jejich rozvoj, přičemž doposud danými útvary nevyčerpává se možnost jiných, nově vznikajících.“⁸ Z ekonomického hlediska se Fischerovi jeví strukturalismus jako socialismus, tj. takový způsob hospodaření, ve kterém budou ve výrobě převažovat lidská hlediska, a pokud jde o politiku, tam strukturalismus vede ke strukturální demokracii, v níž se uplatňuje subjekt a jeho funkce, ovšem nikoli voluntaristicky, nýbrž kontrolovaně a zařazen do hierarchie společenských funkcí.⁹

⁸ Fischer, J. L.: *Tři stupně*. Praha 1948, s. 44.

⁹ Tamtéž, s. 44—46.